

Kai kurios liūdesio koncepto raiškos ypatybės lietuvių kalboje

SILVIJA PAPAURĖLYTĖ

Šiaulių universitetas

Lexical units describing emotions refer to situations. They single out a number of important situational elements: who experiences the emotional state, what is its cause, how can one define its essential features, how is it expressed. Such scenarios reflect the naive picture of the world. The aim of the present paper is to reveal how emotional states in the sphere of the general notion of sadness are conceptualized in Lithuanian. Attention is paid only to one part of the situational scenario associated with states of sadness, viz. the correlation between an emotional state and its causes.

Emocijų ir kalbos santykis ypatingas tuo, kad kalba išreiškiama ir tai, ko neįmanoma pamatyti plika akimi. Kalba kategorizuoja vidinį pasaulį, atskiria emocijas vieną nuo kitos, apibrėžia jų esmę, nurodo panašumus ir skirtumus. Emocijų pavadinimai iš dalies atskleidžia sąmonės turinį.

Jausmų sfera yra ne tik abstrakti, bet ir labiausiai nuo kiekvieno žmogaus patirties priklausanti tikrovės sritis, tačiau kalbos priemonėmis ta skirtinga patirtis apibendrinama ir atitinkamos būsenos įvardijamos remiantis bendrais bruožais. Kalbėdamas apie savo emocijas, rinkdamasis atitinkamus žodžius, žmogus tuo pačiu metu duoda ženklą, kaip jis norėtų būti suprstas: plg. *Išsiskyrusi su draugu šiek tiek nusiminiau* vs. *Išsiskyrusi su draugu labai sielvartavau* (Bamberg 1997 a: 212). Iš esmės visi kiti mokslai, tiriantys jausmus, remiasi ta medžiaga, kurią pateikia kalba, nes ji yra savotiškas tiltas tarp nematomo emocijų pasaulio ir tikrovės.

Viena iš keturių bazinių emocijų – LIŪDESYS. *Psichologijos žodyne liūdesiu* (rus. *зпы-сmb*, angl. *sadness*) vadinamas dvasinio skausmo, nusiminimo, gailesčio jausmas, kuris kyla dėl netekties, ko nors neturėjimo ar stokos. Liūdesys reiškiasi nelabai stipriais kančios išgyvenimais, sumenkėjusia veiklos motyvacija, pasyvumu, vangumu ir apima gailestį bei užuojautą pačiam sau, mėgavimąsi savo skausmu. Ši emocija padeda pajusti laiko tėkmę, sukelia gailestį dėl praeinančio laiko. Liūdesys patiriamas tada, kai asmenybė atsisako „klaidingų iliuzijų, susitaiko su likimu“ (Augis, Kočiūnas 1993: 157).

Suvokiant reikšmę tik kaip apibrėžto semų skaičiaus rinkinį, aprašyti emocijas – tai, ko negalima pamatyti ir paliesti, – sunku. Į kalbą žvelgiant iš kognityvizmo pozicijų pasirenkamas reikšmės kaip koncepto mažiausio aktualizacijos laipsnio supratimas (Gudavičius 2000: 55). Konceptas – tai visa informacija apie kokį nors objektą, esanti žmonių, kalbančių tam tikra kalba, sąmonėje. Koncepto turinį sudaro ne vien kalbinės reikšmės, tačiau kalba yra viena iš koncepto formavimosi priemonių ir jo tyrimo būdas. Koncepto turinys priklauso nuo asmenų patirties, todėl gali labai varijuoti. Informacija apie kai kuriuos koncepto bruožus užfiksuojama žodynų definicijo-

se. Konceptą kalboje reprezentuoja leksemos ir frazeologiniai junginiai, paprasti žodžių junginiai, struktūrinės ir pozicinės sakinių schemos, turinčios tipines propozicijas (sintaksiniai konceptai). Jeigu reikia išaiškinti atskiro autoriaus konceptus, analizės objektu tampa ištisi tekstai (Popova, Sternin 1999: 8–11). Dalis koncepto turinio atskleidžiama per konceptualiąsias metaforas.

Su konceptu, kurį lietuvių kalboje reprezentuoja žodis *liūdesys*, siejami ir kiti emocijų būsenų pavadinimai. Atkreipiame dėmesį, kad terminą *žodis* vartojame reliatyviai. Šiuo atveju turime galvoje ne tik daiktavardį *liūdesys*, bet ir žodžius *liūdėti*, *liūdnas*, *liūdnai*. Nėra tinkamesnio termino, kuriuo galėtume pavadinti tą patį jausmą apibūdinančių žodžių grupę. *Žodžiu* čia vadiname gramatinių formų visumą. Pavyzdžiui, dalyviai yra laikomi gramatinėmis veiksmažodžio formomis (Gudavičius 1994: 8). Jeigu sutinkame, kad *liūdėti* ir *liūdintis* yra vienas žodis, kodėl taip pat negalėtume vadinti žodžių *liūdesys*, *liūdėti*, *liūdnas*, kurie iš esmės skiriasi tik savo gramatine reikšme?

Sudarant konceptui atstovaujančių žodžių sąrašą, šiek tiek padėjo žodyno definicijų analizė. Iš pradžių inventorizuoti tik tie žodžiai, kurių reikšmės aiškinime kartojasi grupės dominantė – žodis *liūdesys*. Toliau žiūrėta, kokių žodžių reikšmę aiškinant yra kartojami pastarieji žodžiai. Žinoma, šiuo atveju tenka pasikliauti žodyno sudarytojų intuicija. Be to, buvo patikrinta, ar visų atstovaujančių konceptui žodžių reikšmėse galima skirti bendrąją dalį. Šiais principais remiantis sudaryta koncepto atstovų grupė turėtų atrodyti taip: *liūdesys*, *depresija*, *gedulas*, *graudulys* (*graudingumas*), *ilgesys*, *melancholija*, *nostalgija*, *nusiminimas*, *nuobodulys*, *sielvartas*, *širdgėla*. Tai nėra absoliučiai visi žodžiai, susiję su *liūdesiu*. Į sąrašą neįtrauktos tarmybės, pavyzdžiui, *širdperša*, *širdskaudis*.

Šio straipsnio tikslas – remiantis vartojimo pavyzdžiais atskleisti, kaip lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje yra suvokiamos ir diferencijuojamos *liūdesio* emocinės būsenos.

Analizės objektas – ne tik minėtų daiktavardžių, bet ir tą pačią šaknį turinčių veiksmažodžių, būdvardžių vartojimo pavyzdžiai. Remtasi daugiau nei 5000 pavyzdžių iš Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centro tekstyno¹ – lietuvių grožinės literatūros bei publicistikos.

Lietuvių kalbos žodynų definicijos suteikia mažokai informacijos apie šį konceptą. Kad pagrįstume šį teiginį, užteks tik kelių pavyzdžių analizės:

liūdesys (3^b) dvasinio skausmo, nusiminimo jausmas, nuliūdimas: *L. slėgė krūtinę. Akys pilnos liūdesio. Visus apėmė l(iūdesys)* DŽ 371;

liūdesys (3^b) dvasinio skausmo, kartėlio, nusiminimo jausmas; *sielvartas*, *graudulys*: Ir graužė ilgesys širdį, ir slėgė liūdesys krūtinę (V. Krėvė). Laikas išgydo liūdesį (rš). Iš lango šypsoi laimingas veidas, vos matomo liūdesėlio pritemdytas (rš). Liūdesys mažin jėgas (Rs) LKŽ_{vii} 598.

nusimiñti [...] pasidaryti liūdnam: *Vargšas nusiminęs grįžo namo* DŽ 450.

širdgėla (1) *sielvartas*, liūdesys: *Su ~a atsisveikino. Iš ~os susirgo. Išliejo savo ~ą* DŽ 809;

širdgėla (1) [...] *sielvartas*, liūdesys: Bus tau širdgėlà, kad širdis gels, magztysis (J). Tokią man širdgėlą nuo savo sūnaus apturėt! (Ss). Su baisia širdgėla turiu pasakyti, kad mano tėvo

¹ Iš tekstyno paimti pavyzdžiai žymimi raidėmis KT. Kitais atvejais nurodomas autorius ir šaltinis.

namai pasidarė kontrabandininkų lizdas (I. Simonaitytė) LKŽ_{XIV} 847.

sielvartas (1) susikrimitimas, rūpestis, širdgėla: *Padaryti, sukelti ~q. Iš didelio ~o apsirgo* DŽ 690;

sielvartas (1) [...] *susikrimitimas, rūpestis, širdgėla*: Spaudžia, slegia mano širdį sielvartas sunkus (S. Nėris). Ji baisiai išblyškusi, bet jau verkti nebegali, nors sielvartas nenustoja graužęs (I. Simonaitytė). Sielvarto kupina dabar mano siela (V. Krėvė). [...] Jį kamuoja didelis sielvartas (trš). Sukelti sielvarto (NdŽ). O sielvartėli mano didžiausias! (V. Kudirka) LKŽ_{XII} 521–522.

Nevengiama remtis sinoniminiu reikšmės aiškinimo būdu, kuris tokiai leksikai ne labai tinkamas, todėl suniveliuojami panašios, bet ne tos pačios reikšmės žodžiai. Išeina, kad *liūdesys* yra tas pats, kas *nusiminimas*, *nusiminti* niekuo nesiskiria nuo *nu-liūsti*, o aiškiai skirtingo intensyvumo emocinės būsenos nurodantys žodžiai *širdgėla*, *sielvartas*, *liūdesys* reiškia kone tą patį. Padėtį šiek tiek pataiso aliuzija į metaforišką emocinės būsenos nusakymą: *liūdesys* apibūdinamas kaip dvasinis skausmas – nurodoma dvasinės negalios sąsaja su kūno negalia. Dažniausiai žodyne pasirenkamas lengviausias kelias: einama ratu, t. y. vieni žodžiai aiškinami kitais. Vadinas, reikalingi informatyvesni tokios reikšmės žodžių aprašymo būdai.

Išanalizavus bent dalį teksto, kuriame kalbama apie žmogaus emocijas, galima teigti, kad jas pavadinanti leksika yra situacinė. Bet kurie emociniams conceptams atstovaujantys žodžiai orientuoja sąmonę fiksuoti keletą svarbiausių momentų: kas išgyvena emocinę būseną, kokia yra būsenos priežastis, kaip galima nusakyti šios emocinės būsenos esmę, kokia yra jos raiška etc. Kiekviename pasakyme nebūtinai visi šie elementai nusakomi tiesiogiai, kai kurie gali būti suprantami tik iš platesnio konteksto:

Bet tuojau atsiminiau, kad mano džiaugsmas egoistiškas, ir tariau: „Aš (subjektas) džiaugias, o tamstai (subjektas) galbūt liūdna, kad nebūsi su tėvais (priežastis)... Esu didelė egoistė“ ŠR JVUS 57; Senukas (subjektas) pastypčiojo vietoje. „Sušalau, eisiu, – pasakė. – Žinau, ne mano tas žvėriukas, o visų, laukinis. Jei sugausi, nesakyk man. Kažkaip šilta dūšioj: va, gyvena Dievo vabalėlis ir tu gyveni... Jei jo nebus (priežastis), liūdna pasidarys, rodos, tada ir man giltinė dalgį galqs...“ M VD 72.

Taigi akivaizdu, kad kiekvienu atveju pasakyme nurodomi tam tikri situacijos elementai: emocinės būsenos subjektas, priežastis, raiška.

Šį teiginį galime paremti ir naujausiais emocijų leksiką nagrinėjančių kalbininkų darbais, kuriuose teigiama, kad tokia leksika būtinai siejama su tam tikra situacija, nurodomi tos situacijos scenarijaus elementai (Bamberg 1997 b: 315).

Situacinį emocijas pavadinančios leksikos pobūdį ir su tuo susijusį reikšmės aprašymo būdą akcentuoja Anna Wierzbicka (1999: 503–526). Šios kalbininkės pateikiamos deskriptyvinės formulės traktuojamos kaip žmogaus, apie kurį kalbama, išgyvenamos emocijos palyginimas su ta emocija, kuri iškyla atmintyje ar vaizduotėje perskaičius situacijos aprašymą.

E. M. Vol'f konstatuoja, kad žmogaus vidinio pasaulio perteikimas kalboje atspindi naivųjį pasaulėvaizdį, kuris gerokai skiriasi nuo mokslinio (Vol'f 1989: 55). Pasak

Vol'f, pasakymai, aprašantys emocines būsenas, yra kaip modeliai, atitinkantys tam tikrą vidinio pasaulio fragmentą. Į šį modelį įeina trys pagrindiniai elementai: (1) emocijos subjektas, (2) pati emocinė būseną, (3) emocinės būsenos priežastis. Pavyzdžiui: *Jis* (subjektas) *apsidžiaugė* (emocinės būsenos predikatas, t. y. pati emocinė būseną), *kad atvažiavo Vytautas* (priežastis).

Rusų kalbininkai Valentina Apresjan ir Jurijus Apresjanas mano, kad aprašant tokių žodžių reikšmę būtina akcentuoti nuorodą į bendrą arba dažną atvejį, t. y. daugelio žmonių patirtį, susijusią su konkrečiu atveju. Jų siūlomą būdą aprašyta emocijos reikšmė atrodo taip: gailestis X-o Y-ui (*Его жалость к больным была поистине беспределной* 'Jo gailestis ligoniams buvo tiesiog beribis') = „jausmas, sutrikdantis X-o dvasinę pusiausvyrą ir sukeltas Y-o X-ui; toks jausmas apima žmogų tada, kai jis galvoja, kad kažkas pateko į blogą padėtį ir ta padėtis blogesnė nei kažkas nusipelnė (priežastis), žmogus jaučia kažką panašaus į tai, ką jaučia žmogaus kūnas, kada jam skauda, į tokį jausmą žmogaus kūnas reaguoja kaip į skausmą (kūno metafora), žmogui, išgyvenančiam šį jausmą norisi pakeisti kitos būtybės padėtį taip, kad ji nebūtų tokia bloga (padariniai)“ (Apresjan, Apresjan 1993: 35). Vėliau Apresjanas šią teoriją modifikuoja. Jis bando rekonstruoti tą naivųjį emocijų pasaulėvaizdį, žmogaus emocijų pasaulio modelį, kuris atspindimas ir perteikiamas rusų kalbos priemonėmis. Apresjanas aprašo emocijų raidos scenarijų remdamasis ne psichologijos mokslo duomenimis, bet tuo, kas yra perteikta kalba, t. y. kaip kalba „mato“, „supranta“ ir „išreiškia“ tai vykstant (Apresjan 1995: 52–53).

Išanalizavus kelis emocijas pavadinančių žodžių reikšmės aiškinimo būdus matyti, kad požiūris į šių žodžių reikšmę kaip į tam tikros situacijos modelį yra itin parankus, nes taip atspindima ne tik emocijos dinamika, bet ir tie faktoriai, be kurių neišsivaizduojama konkreči emocija. Emocinės situacijos scenarijus atskleidžia naivųjį pasaulėvaizdį. Mūsų nuomone, LIŪDESIO emocinių būsenų aprašymui yra svarbūs šie faktoriai:

- (a) emocijos subjektas,
- (b) emocijos priežastis,
- (c) emocijos buvimo vieta,
- (d) emocinės būsenos charakteristikos,
- (e) emocijos raiška,
- (f) padariniai.

Mes šiek tiek modifikuojame prototipų teoriją. Tradiciškai manoma, kad kategorijas sudarantys daiktai ar reiškiniai joms atstovauja skirtingai: vieni – geriau, kiti – prasčiau. Žmonių sąmonėje susiformuoja abstraktus arba konkretus kategorijai priklausančių daiktų vaizdinys. Šis vaizdinys vadinamas prototipu, jeigu juo remdamasis žmogus suvokia tikrovę. Kategorijos narys, esantis arčiausiai prototipo, laikomas geriausiu tą kategoriją sudarančių objektų klasės pavyzdžiu. Žmogus, nustatydamas elemento statusą, gretina jį su prototipu ir tik tada nusprendžia, ar elementas priklauso šiai kategorijai (Eleanor Rosch; cit. pagal Beljanskaja 2000: 11). Prototipo charakteristikai privalomas bruožų rinkinys. Bet kaip elgtis tuo atveju, kai galvoje turimas koks nors abstraktas, kurio ne tik tipiškus, bet ir apskritai bet kokius bruožus sunku nusakyti? Todėl prototipų teorija labiau tinka semantiškai aprašyti konkrečių objektų klasėms negu abstrakčių. Norint ją pritaikyti emocijų semantinės reprezentacijos

aprašymui, reikia atsižvelgti į šios leksikos ypatumus. Konceptą, geriausiai reprezentuojamą žodžiu *liūdesys*, laikome tam tikra emocine kategorija. Tipiškiausias šio koncepto atstovas kalboje – žodis *liūdesys*, nes, remiantis sinonimų žodynu (Lyberis 2002: 44), jo reikšmė tiksliausiai atspindi bendrąją sinonimų eilės reikšmę. Tai kategorijos centras. Visos kitos leksemos nuo pastarosios skiriasi tuo, kad apibūdina ne visą emocinės tikrovės sritį, bet tik atskiras jos dalis. Bendri konceptui atstovaujančių žodžių reikšmės bruožai – situacijos scenarijaus elementai. Juk kiekviena šiam kontinuumui priklausanti emocija turi subjektą ir priežastį (svarbaus dalyko, reikalingo žmogaus, moralinių vertybių netekimas arba neturėjimas). Tačiau jas skiria priežasties pobūdis, raiškos savybės. Sakykime, žodžiu *liūdesys* greičiausiai įmanoma pavadinti įvairių praradimų sukeliamą emocinę būseną, o *gedulo* priežastis apibrėžta griežčiau.

Straipsnyje apsiribosime tik viena su *liūdesio* emocijomis siejamos situacijos scenarijaus dalimi – emocinių būsenų pavadinimų ir jas sukeliančių priežasčių koreliacijos analize. Toks pasirinkimas nulėmė ir analizuojamos medžiagos apimtį. Čia neanalizuosime dalį šio koncepto turinio atskleidžiančių conceptualiųjų metaforų, atitinkamos frazeologijos semantikos, o apsiribosime vien atskirų pasakymų, kuriuose figūruoja šiam konceptui atstovaujantys žodžiai, analize.

Bendriausia LIŪDESIO kontinuumo emocijų priežastis – ko nors netektis arba stoka – gali būti įvairiai diferencijuojama.

Nuo emocijos priežasties neatsiejamas netekties ar stokos objektas: žmogus, gyvūnas, daiktas. LIŪDESIO emocijas sukelia ir moralinių vertybių praradimas. Aišku, kad aptariamoms emocijoms išgyvenamos tik tuo atveju, jeigu prarastas arba nesantis objektas žmogui yra svarbus. Svarbumo laipsnis taip pat nevienodas. Stokos objektas gali būti tiesiog labai reikalingas kasdieniams poreikiams patenkinti (tačiau gyventi galima ir be jo) arba gyvybiškai svarbus – toks, be kurio gyvenimas tampa neįmanomas.

Visas LIŪDESIO emocijas sukeliančias priežastis galima suskirstyti į dvi grupes: praradimo ir stokos (stoka šiuo atveju nėra praradimo padarinys, žmogus trokšta to, ko niekada neturėjo). Šio tipo emocijos išgyvenamos stokojant žmonių, gyvūnų, moralinių vertybių, veiklos, daiktų ar kokių nors kitų mažesnės svarbos dalykų. Jas sukeliantys praradimai dvejopi. Jeigu tai, kas svarbu (žmonės, gyvūnai, moralinės vertybės, daiktai), prarandama tik laikinai, dar įmanomas sugrįžimas į ankstesnę padėtį. Šiuo atveju emocinė būsena numato ateities perspektyvą. Visiškas praradimas (dažniausiai tokiu atveju galvoje turima žmogaus mirtis, taip pat moralinių vertybių netektis) yra negrįžtamas. Nuo praradimo laipsnio bene labiausiai priklauso emocinės būsenos pobūdis ir intensyvumas.

Remiantis turima medžiaga galima teigti, kad emocinės būsenos, vadinamos žodžiu *liūdesys*, priežastys apima labai platų spektrą.

Prototipinė LIŪDESIO situacija greičiausiai gali būti siejama su fiziniu (mirtis) arba dvasiniu (išsiskyrimas) artimo žmogaus netekimu. Antruoju atveju padėtis gali būti pakeista (bent jau egzistuoja tokia teorinė galimybė):

Vis tiek liūdėtų mano širdelė, / Kad nematysiu savo bernelio KID₁ 125;

Bet išgirdus, kad jisai išvažiuoja iš mūsų, nėra žinios, kodėl man pasidarė liūdna, gaila jo
B R₁ 162;

Juk kiekviena meilė jaučiama. Ji nuolatos mums primena mylimą daiktą, liepia jo ilgėtis, jo netekus liūdėti, o jam esant džiaugtis M-P AŠ 19;

Mergina nusprendė pamiršti apgaviką ir įstojo į prestižinį koledžą. Jie išsiskyrė ketveriems metams, bet André neilgai liūdėjo KT.

LIŪDIMA jaučiant tikrai ne pačių svarbiausių dalykų, daiktų ar abstrakčių vertybių trūkumą:

Kaip sakoma, gal geriau kartais nusidėti ir gailėtis, negu visą gyvenimą liūdėti, kad nenusidėjai KT;

Gražus buvo tąkart jo poelgis. Aš negavau bilieto į „Faustą“ ir neapsakomai liūdėjau KT;

Visuomet buvusi lyderė ir itin aktyvi bei visuomeniška mergaitė liūdėdavo tik tuomet, kai nesugalvodavo, ką veikti KT.

Minėtais atvejais praradimai nėra dideli, be to, tai, ko šiuo metu trūksta, galima lengviau ar sunkiau vėl turėti.

Fizinis artimo, brangaus žmogaus praradimas, daugelio žmonių žūtis yra negrįžtamas procesas, todėl emocinė būsena toli gražu negali prilygti tai, kuri apima neturint bilieto į spektaklį ar nežinant ką veikti, tačiau vis tiek gali būti pavadinama tuo pačiu žodžiu:

Pagaliau Kaunas – tavo liūdesio miestas, nes šio miesto prieigose palaidojai savo sūnų ir seserį MČ LMM 30;

Prasidėjus karui, žudynėms, griovimams, daktaras vis labiau liūdėjo: jį slėgė hitlerininkų žiaurumai, karo belaisvių marinimas badu, žydų žudynės, lietuvių pjautynės... KT;

Vincas buvo pašarvotas gimnazijos patalpose. Mes verkėme, liūdėjome, tarsi būtume netekę tikro savo brolio, žuvusio už Lietuvą, už Vilnių KT;

Juk mirusieji niekur neišnyksta, jie lieka. Negalima jų perdėm liūdėti, raudom trikdyti amžiną jų ramybę KT;

Mums, be abejo, labai gaila, kad buvusioje Jugoslavijoje šį sekmadienį žuvo diplomatai, tarptautinė kariuomenė irgi dėl to labai liūdi KT.

Taip pat gali būti pavadinami ir mylimo gyvūno netekties sukelti išgyvenimai:

Ieva ir Aivaras labai liūdėjo, kai nugaišo maru susirgęs mūsų šunelis KT.

Galima daryti išvadą, kad tam tikrais atvejais kalba nėra linkusi diferencijuoti emocinių būsenų, nes tuo pačiu žodžiu pavadinamos pakankamai skirtingų priežasčių sukeltos, vadinasi, skirtingo intensyvumo ir turinčios skirtingus padarinius emocinės būsenos. Artimo žmogaus mirtis ir gyvūno, kad ir koks jis būtų mylimas, netekimas paprastai nesukelia identiškų išgyvenimų, bet kalbos pasaulėvaizdyje jie gali būti apibrėžiami taip pat. Todėl visiškai pagrįstas atrodo žodžio *liūdesys* laikymas atitinkamos sinonimų eilės dominante – jis bendriausiai nusako visos žodžių grupės reikšmę.

NUSIMINIMO sąvoką nusakantys žodžiai siejami su tokiomis emocinėmis būsenomis, kurių priežastys paprastai yra moralinių ar joms artimų vertybių netektis: *Iš pokalbio direktoriaus kabinete įstrigo tiek, jog daugiau mano paslaugų įmonei nereikia, bet neturėčiau nusiminti, nes atlyginimą gausiu už du mėnesius į priekį, o per tą laiką ir naują darbą susirasiu* KT. Nusiminimą sukelia neišsipildę lūkesčiai (žmogus *nusimena* todėl, kad neturi ar negavo to, ką laiko svarbiu ir reikalingu, nepasiseka atlikti svarbaus darbo):

Ir nereikia nusiminti, jei nesate panaši į „Mis pasaulis“ karūnos laimėtoją. Būti ir atrodyti gražiai nėra vienas ir tas pats KT; Per užsiėmimus buvo bandoma nesudėtingais žaidimais įtikinti moteris, kad nereikia nusiminti, jei kas nepavyksta iš pirmo karto KT; Širmis mėgdavo dalyvauti arklių lenktynėse. Joti juo tuomet būdavo nepaprastas smagumas. Jaučiau tiesiog, kad jis turėjo tokį pat norą kaip ir aš: laimėti. Laimėdavom, žinoma. Nusiminę konkurentai, sodžiaus vaikinai, guosdavo save: „Žaibas, o ne arklys! Dalyvaujant jam lenktynėse gero negali būti“ Š K 7.

NUSIMINIMO priežastis gali būti laikinas išsiskyrimas su brangiu ar labai svarbiu žmogumi:

Neatėjo Gundė bažnyčion nei kitą sekmadienį. Visiškai nusiminiau. Baisus nerimas mano širdį kaip vinimis narsė Š K 69.

Bet kurį vartojimo pavyzdį paėmus galima įsitikinti, kad kalbama apie tokius įvykius, kurių pasekmės dar pataisomos. Vadinasi, praradimas ir stokos jausmas yra laikini. Todėl NUSIMINIMO „svoris“ ir neigiamas krūvis vis dėlto yra mažesni, jeigu lyginsime jį su LIŪDESIU.

ILGESYS, kaip ir visos su šiuo semantiniu lauku siejamos emocinės būsenos, nulemtas praradimo ir stokos. Čia svarbūs du momentai: ko trūksta ir *ilgimasi*, kiek ilgai tokia padėtis gali tęstis. ILGESIO objektas niekada nesiejamas su materialinėmis vertybėmis, pavyzdžiui, pinigais, nekilnojamuoju turtu, daiktais. Prototipinė situacija – *ilgimasi* mylimo ir brangaus žmogaus, kurio dabar nėra šalia:

Kaip aš išjosiu/ In didį kelią,/ Ar išsiilgsi/ Manęs, mergele? VD_{II} 126; Nors namuose gyveno pusbadžiu, ir namų, ir tėvų ilgisi visi. Tačiau dauguma beviltiškai. Nerašo ir neatvažiuoja tėveliai KT; Aš irgi norėčiau kuo dažniau matyti pažįstamus veidus, pasiilgstu dalyvių, kaip mokytojai ilgisi savo mokinių KT; Karo negandų su šeima (vyru ir dviem dukrom – penkerių ir septynerių metų) nublokšta į Vokietiją, į Freiburgą, be galo ilgėjau si Lietuvoje likusios mamytės KT.

Panašus jausmas išgyvenamas ir mylimiausių naminių gyvūnų atžvilgiu:

Turėjau senbernarę Azą ir foksterjerę Čitą. [...] Bet aš vis ilgėjau si Bukio. Bukis man buvo šuns idealas KT.

Taip pat dažnai žodis *ilgėtis* vartojamas kalbant apie abstrakčių dalykų, moralinių vertybių stoką:

Mes pasiilgome tiesos, rezultatyvaus darbo, tegul tik greičiau praeina tų ilgų metų sustingimas, tegul tik greičiau tie vadovai, kurie išponėjo ir įtikėjo savo visažinyse, palieka kėdes KNS 17; Kompiuterizuotas technokratinis ir pragmatiškas XX a. pabaigos pasaulis netikėtai išsiduoda, kad labiausiai ilgisi tikrų jausmų, meilės, žmogiškos šilumos KT; ... lietuviai, kalbėdamas ar giedodamas Švč. Mergelės Marijos litanią, ją vadina gražiausiais titulais. Tuose tituluose slypi dvasinis grožis, kurio ilgisi nuo gyvenimo negandų ir vidinių problemų pavargęs žmogus KT; Jeigu jūs norite turėti šeimą, ilgitės moteriško švelnumo ir vaikiškų rankučių šilumos, jeigu jūs įsitikinę, kad galėsite pamilti, tapti draugu... KT.

Praradimo jausmas, išgyvenamas esant toli nuo tėvynės ar namų, taip pat pavadinamas **ilgesiu**:

Ar šie vaikai patenkinti gatvės gyvenimu? Ne. Ir vieni, ir kiti labai ilgisi namų KT; Tačiau, kad ir kokia graži būtų mano ateitis, ilgėjausi savo tėvynės. Be jos, be jos žmonių, kas aš esu?.. Baisu pagaltoti! KT.

Visus minėtus *ilgesio* objektus sieja bendras bruožas: tai, ko ilgimasi, jau buvo praityje ir paliko patį geriausią įspūdį. Išsiskyrimas, kuris sukėlė dabar išgyvenamą nemalonią būseną, greičiausiai yra laikinas. Buvusi padėtis dar gali pasikartoti, bent jau taip tikimasi. Tai ne vien netekimas, jaučiamas neturint to, kas yra brangu, sava ir reikalinga, bet tuo pačiu metu ir džiaugsmas dėl būsimo susitikimo. Tokia emocinė būseną orientuota į ateitį.

ILGESIU beveik niekada nevadinama tokia emocinė būseną, kurią motyvuoja visiškas svarbaus objekto praradimas, jo mirtis (jei tai žmogus). Šiuo žodžiu turėtų būti vadinama ta į LIŪDESIO kontinuumą įeinanti emocinė būseną, kuriai būdinga stipri pozityvi nuostata, nes, kaip jau buvo minėta, jis apibūdina tokią padėtį, kada tikimasi, kad šiuo metu trūkstamas subjektas ar objektas vis tiek kada nors bus šalia.

NOSTALGIJA orientuota į praeitį. Bendras NOSTALGIJOS objektų bruožas – tai, kad jie jau buvo pakankamai reikšmingi, malonūs ir naudingi praityje ir, matyt, daugiau nebepasikartos. Tai, kas buvo praityje, idealizuojama. NOSTALGIJA visada atsigręžusi į kažkokį praities objektą. Tai ne vien tik tėvynė, gimtasis kraštas:

Svarbus yra tas nuolatinis, kasdieninis grįžimas į praeitį. Ir ne praities romantizavimas, ne tėviškės nostalgija mums dabar labiausiai reikalinga, aiškinantis šios dienos prasmę, o anuo-metinis aplinkos ir savęs įvertinimas KT; Taip trylikos metų berniuką užgriuvo kalbos barjerai, gimtinės, namų ilgesys. Nostalgija jį auginusiam ir ugdžiusiam kraštui, pasąmoninga ir sąmo-ninga dvasios nuostata, siejusi jį su gimtine KT.

Tokią emocinę būseną neretai sukelia praities prisiminimai:

Taip „Lietuvos rytu“ išspausdintą apklausą komentavo vienas kairiųjų lyderis. Ne praėjusių laikų nostalgija, o natūralia žmonių reakcija į valdžios veiksmus kairioji opozicija aiškina visuomenės apklausose smunkančius valdžios reitingus KT; ... tokiu atveju lengva spekuliuoti praėjimi ir lengva apkaltinti sovietinės praities nostalgija kiekvieną, kuris siūlo Rusijoje matyti rimtus, neišvengiamus, nors ir grėsmingus, bet – partnerius KT.

Visiškai neįmanoma NOSTALGIJA daiktui ar mirusiam draugui.

GEDULAS iš kitų LIŪDESIO emocijas pavadinančių žodžių išsiskiria labai apibrėžta vartojimo sritimi. Šis žodis pavadinama ne tik emocinę būseną, bet ir tam tikras elgesio normas: gedint atitinkamai rengiamasi ir elgiamasi, susilaikoma nuo linksmybių. GEDULAS siejamas su visišku praradimu, šios padėties pakeisti nebegalima. Emocinė būsenos priežastis – artimo žmogaus, susijusio giminystės ar santuokos ryšiais, mirtis:

Netekti savo artimiausio žmogaus yra be galo sunku. Gedi visą likusį gyvenimą KT; ... laidotuvių išvakarėse panorusieji atsisveikinti su mirusiąja mergina vos tilpo šarvojimo salėje. Uždengtas karstas skendo baltų gėlių žieduose. Renatos gedėjo vyresnis brolis Darius, trejais metais jaunesnė sesuo Jurgita, senelis, globėjai, kiti artimieji KT; ... pagimdė du sūnus, gyveno dorai ir laimingai, nes tas buvo darbštuolis, kokių reta. Gaila, bet jį dar jauną nuvarė į kapus auglys. Hermina ilgai vyro gedėjo, kantriai nešė ant pečių našlės dalią, bet laikas pagaliau užgėdė širdies skausmą KT.

Gedima ir dėl visai tautai ar net pasauliui žinomo ir brangaus žmogaus mirties:

Už šiuos ir kitus Vytauto milžiniškus nuopelnus Lietuvai žmonės praminė jį Vytautu Didžiuoju. Jam mirus gedėjo ne tik artimieji, bet ir visa Lietuva KT; Vienas hindu fanatikas nužudė Indijos vadovą. Žinia apie M. Gandi mirtį sudrebino pasaulį. Prezidentai, ministrai pirmininkai, karaliai ir diktatoriai gedėjo 78 metų asketo KT.

SELVARTU vadinamą emocinę būseną dažniausiai sukelia visiškai labai svarbaus objekto praradimas, didelė nelaimė. Sugrįžimas į pradinę padėtį, t. y. tokią, kada žmogus vėl turės dabar stokojamą dalyką, yra neįmanomas. **Sielvartaujama** dėl išsiskyrimo su artimu žmogumi. Netekti gali būti tiek dvasinė – nutrūkę ryšiai, tiek fizinė – mirtis:

Kai vaikas turi būti atjunkytas, ir motina sielvartauja, kad jį ir vaikas vis labiau ir labiau atsisiskiria KT; Rolandas labai sielvartavo dėl skyrybų, kai žmona susirado kitą gyvenimo draugą KT; Tremties motyvais parašyti apsakymai spausdinami knygoje „Dvi galaktikos“ (1990). O grįžęs rašytojas sielvartavo, kad nuo jo nusigręžė dauguma pažįstamų, rašytojų... KT;

... nemažai rasime dainų, guodžiančių artimuosius, ypač motinas ir mylimąsias. Tos dainos įkvėpė kovos dvasią, ragino pakeisti kritusius brolius. Sielvartauti dėl žuvusių nebuvo laiko KT; Sielvartauji dėl mirusio sūnaus, – kaltink jo gimimo akimirą, gimstant jam buvo išprašauta mirtis KT.

Taip pavadinama ir ta emocinė būseną, kurią sukelia dar tik nujaučiama brangaus žmogaus netektis:

To juoko buvo pilna Baltaragio širdis, ir jis slankiojo tylus kaip šešėlis, jo įsiklausydamas ir džiaugdamasis, o kartais taip sielvartaudamas, kad niekur sau vietos nerasdavo [tėvas žinojo, kad greitai gali netekti dukros – S. P.] B BM 33; J. Griniuvienė dėl sūnaus ligos labai sielvartavo, verkė, puolė į depresiją, nes tai buvo jau antrasis nesėkmingas jos gimdymas KT.

Sielvartaujama dėl itin svarbių, globalinių, visuomeninių problemų, negrįžtamų pokyčių:

Didaktinių istorijų vaikams kūrėja sielvartauja dėl „amerikonizacijos“ KT; Šiame pasaulyje mes sielvartaujame dėl nusikaltimų ir piktadarybių KT.

Kitu atveju praradimo objektas – itin svarbios moralinės vertybės: geras vardas, garbė, dvasinė ramybė:

O jo žmona – taip, ji jaučiasi giliai pažeminta, palyginti su tokiu rimtu ir šventu vyru, kuris gali taip sielvartauti dėl nuodėmės KT; Bet aš esu linksmo būdo žmogus ir neketinu sielvartauti dėl pralaimėjimo KT.

SIELVARTO semantikos ribos, matyt, gana plačios, nes taip pavadinama ir tokia emocinė būseną, kurios priežastys susijusios su materialių objektų, pinigų praradimu ar tokių (ir abstrakčių, ir konkrečių) dalykų, kurie paprastai nebūna gyvybiškai svarbūs, stoka:

... dovanojant nereikia nei jausti pareigos, nei sielvartauti dėl išlaidų, o tiesiog džiaugtis, kad suteikė malonumo kitam KT; Išvada: žemutėms ir putlioms merginoms nereikia sielvartauti, kad jos nėra panašios į manekenes KT; Vieni nuoširdžiai sielvartauja dėl varvančio stogo, prakiurusių vamzdžių, šilumos nuostolių ar tiesiog griūvančio namo KT.

Žodžio **širdgėla** semantika siek tiek siauresnė. Taip pavadinamos beveik vien tik tos emocinės būsenos, kurias sukelia visiškai itin svarbaus objekto praradimas (ir fizinis, ir psichinis) ar realios tokio praradimo grėsmės suvokimas. Šios emocinės būsenos objektas – ne tik brangūs žmonės, bet ir esminės gyvenimo vertybės (laisvė, tėvynė, motinos meilė):

Apie tai ji man rašė laiškuose iš Niujorko, kur buvo nuvykusi apraminti netekties ir išsiskyrimo širdgėlos KT; Su širdgėla 1939 m. rugpjūčio 23-įją ir jos padarinius prisimena Znanajevskijos žmonės, kurių tūkstančiai patyrė sovietinės okupacijos smurtą ir skriaudas KT; Ne kiekvienas vaikas apiplėšia ir nuskurdina savo mamą. Tačiau tokių vis mažiau. Dauguma su širdgėla prisimena savo mirusias motinas ir negali sau atleisti, kad naudojosi besaikiu jos gerumu, palikdami jos egzistavimui tik trupinius KT; Apie du vaikystėje mirusius vaikelius Elena pasakojo su didele širdgėla KT.

Vadinasi, tokia emocinė būseną turėtų būti išskirtinai intensyvi ir itin skausminga jos patyrėjui.

Apibrėžiant tų emocinių būsenų, kurios kalboje vadinamos žodžiu **depresija**, priežastis, reikėtų patikslinti, kad šio straipsnio tikslas nėra mokslinio kalbos pasaulėvaizdžio analizė. „Mokslinis pasaulėvaizdis yra mokslinių žinių apie pasaulį visuma, sukaupia atskirų mokslų tam tikru visuomenės raidos etapu“ (Kornilov 1999: 10–14). Minėta leksema yra atitinkamos mokslo srities terminas, nusakantis tam tikrą psichinės nesveikatos tipą. Mums nėra svarbu, ką žodžiu **depresija** vadina psichologai,

tačiau rūpi, kokių priežasčių sukelta emocinė būseną lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje yra pavadinta būtent šiuo žodžiu, t. y. savotiška naivioji psichologija. Kasdieninėje kalboje vartojant šį žodį neturimi galvoje visi tie požymiai, kurie siejami su atitinkamu moksliniu terminu, bet dalis jų vis dėlto atspindima. Juk toks žodis į kalbą ateina iš atitinkamos mokslo srities, vadinasi, kartu atsineša ir dalį savo semantikos.

Bet koks nepsichologo pasakymas, kuriame yra žodis *depresija*, yra ne diagnozė, bet padėties nusakymas, noras būti atitinkamai suprastam:

... galvoju mokėdamas baudą. Galvoju, bet nieko tokio nesakau – prasidėk tiksliai su nepažįstamu policininku! Tokia depresija apėmė, jau tokia... Visi žinome, kas yra geriausias vaistas nuo depresijos, ne maži vaikai esame. Tai ir vairuoju į artimiausią barą KT.

Naiviajame kalbos pasaulėvaizdyje *depresija* vadinama būseną, kurią sukelia dideli sukrėtimai:

Šiemet vasarį mirė jos 34 metų sūnus. Bendradarbių teigimu, moterį po šios nelaimės buvo apėmusi depresija, ji turėjo vartoti vaistus KT; Lietuvoje aš penkerius metus staciausi kūrybinės dirbtuvės, pinigai per tą laiką nuvertėjo, tragiškai žuvo tėvas, apėmė gili depresija KT; Kalinį kamuoją depresija. Iš prabangios vilos Dedinės rajone prievarta išvežtą S. Miloševičių kalejime pradėjo kamuoti depresija KT.

Šiuo atveju nuo atitinkamo termino reikšmės nutolsta ir MELANCHOLIJA. Ši emocinė būseną pasižymi tuo, kad ji neretai yra asmenybės bruožas, nuolatinė būseną, o ne kokių nors įvykių rezultatas. Konkretūs įvykiai paprastai nesiejami su didelėmis nelaimėmis, visiškai netektimi ar itin svarbaus objekto stoka:

Matyt, vakaryktė melancholija juodvi su Princeze užplūdo dėl oro permainų KT; Tik užplūsta melancholija, kad mes anksčiau neturėjome tokio puikaus stadiono, tokiame tikrai į tolį būčiau nušokusi 7.20 KT; Kiekvieną rytą, vos pagalvojus, kiek reikės atlikti beprasmiškų judesių virtuvėje, lovoje, vonioje: pirmyn, atgal ir sukamaisiais judesiais, – pagauna melancholija KT; Nueinam į „Ponių laimę“. Ji valgo daug, ir mane pagauna melancholija KT.

Trumpiau MELANCHOLIJOS priežastį būtų galima pavadinti tiesiog įsimintinos ir prasmingos veiklos stoka.

Pakankamai toli nuo koncepto centro yra žodis *graudulys*. Taip vadinama emocinė būseną yra sukelta bene lengviausias pasekmes turinčių praradimų. Praradimas dažniausiai nėra visiškai, padėtis gali būti pataisoma:

Jam išvykus – keistas graudulys apniko, savotiška tuštuma radosi KT; Žiūrėjau, kaip tolsta Europos krantai ir, graudulio apimtas, savęs klausiau: ar kada nors vėl pamatysiu Lietuvą KT.

GRAUDULIO priežastis gali būti siejama ir su mirtimi, tačiau šiuo atveju akivaizdus skirtumas tarp SIELVARTO, ŠIRDGĖLOS, LIŪDESIO. Paprastai šiuo žodžiu pavadinama to-

kia emocinė būseną, kurią sukelia mintys apie praeitį, t. y. turimas galvoje ne šiuo metu išgyvenamas netekties ar stokos jausmas, bet kokių nors įvykių prisiminimai, tų įvykių ženklai:

Širdį suspaudžia, tėvuk, kai tenai nueinu. Ne todėl, kad ten guli maniškiai. Į jokias kapines aš negaliu eiti. Mane suima graudulys, kai matau vienoje vietoje tiek nugyvenusių savo gyvenimą žmonių KT; Graudulys suspaudė Aloyzui gerklę: ar tėvas matė iš aukštai, kaip rudenį sėjo rugius? Ar mato juos taip gražiai išplaukusius, vilnijančius? KT.

LIŪDESIO koncepto periferijoje yra NUOBODULYS. Šiuo žodžiu vadinama emocinė būseną susijusi ne su praradimu – ją sukelia monotoniška veikla, pokyčių nebuvimas:

... kad viena svarbiausių mano, kaip darbuotojos, silpnųjų pusių — nuobodulys, kurį man kartais kelia darbas KT; Monotoniškumas, rutina, - tęsė ji, - štai kas atgena nuobodulį KT; Tačiau kasdieninis gyvenimas kelia mums slegiantį nuobodulį KT.

Taip dar vadinama ir tokia emocinė būseną, kurią sukelia ne stoka, o tik siektinų dalykų nebuvimas, savotiškas „persisotinimas“ gyvenimu:

... ko aš dar norėčiau, kas dar būtų smagu, yra nesaugu jau vien dėl to, kad malonumais labai greitai prisisotinama ir persisotinama. Tada pradeda imti nuobodulys, apatija KT; Jam buvo 28 metai, buvo vedęs, augino pulkelį vaikų ir gyveno priemiestyje. Tačiau jį nepaprastai slėgė nuobodulys ir toks be prošvaisčių gyvenimas KT.

Apibendrinant tai, kas buvo pasakyta, galima padaryti tokias išvadas.

LIŪDESIO emocijas pavadinantys žodžiai pagal emocinę būseną sukėlusią priežastį gana išsamiai diferencijuoja šį semantinį lauką. Emocinių būsenų pavadinimų ir jas sukeliančių priežasčių koreliacija pavaizduota lentelėje:

1 LENTELĖ. EMOCINĖS BŪSENOS IR JAS SUKELIANČIOS PRIEŽASTYS

EMOCINIŲ BŪSENŲ OBJEKTAS	VISIŠKAS PRARADIMAS	LAIKINAS PRARADIMAS	STOKA (NIEKADA NETURĖJUS)
ŽMOGUS	<i>Liūdesys, nusiminimas, ilgeys, gedulas, sielvartas, širdgėla, depresija, graudulys</i>	<i>Liūdesys, nusiminimas, ilgesys, sielvartas, graudulys</i>	<i>Liūdesys, ilgesys</i>
MORALINĖS VERTYBĖS (TĖVYNĖ, TARPUSAVIO RYŠIAI)	<i>Liūdesys, nostalgija, sielvartas, širdgėla, depresija, graudulys</i>	<i>Liūdesys, nusiminimas, ilgesys, nostalgija, sielvartas</i>	<i>Liūdesys, ilgesys</i>

1 LENTELĖS TĘSINYS

EMOCINIŲ BŪSENŲ OBJEKTAS	VISIŠKAS PRARADIMAS	LAIKINAS PRARADIMAS	STOKA (NIEKADA NETURĖJUS)
SVARBŪS DAIKTAI	<i>Liūdesys, nusimini- mas, sielvartas</i>	<i>Liūdesys, nusiminimas, sielvartas</i>	<i>Liūdesys</i>
GYVŪNAI	<i>Liūdesys</i>	<i>Ilgesys</i>	–
KITI DALYKAI (MA- ŽESNĖS VERTĖS IR NE TOKIE SVARBŪS)	<i>Liūdesys, nusimini- mas</i>	<i>Liūdesys, nusiminimas</i>	<i>Liūdesys</i>
PRASMINGOS VEIK- LOS NEBUVIMAS	–	–	<i>Liūdesys, melancholija, nuobodulys</i>

Lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje išsamiau diferencijuojami visiško arba laikino praradimo sukelti išgyvenimai. Jiems apibūdinti kalba renkasi daugiau žodžių, vadinasi, yra svarbu nurodyti nuo prarasto objekto pobūdžio, praradimo tipo ir galimos ateities perspektyvos priklausančius emocinių būsenų niuansus.

Tačiau kalba yra linkusi ir apibendrinti. Tuo pačiu žodžiu gali būti pavadinamos labai skirtingų priežasčių sukeltos ir todėl tikrai nevienodos emocinės būsenos.

Nors kalba pateikia nemažai variantų panašaus pobūdžio reiškiniams pavadinti, bet jų sinonimiškumas yra tariamas. Šiuo atveju kalbiniai vienetai sinonimiški tik tiek, kad apibūdina tam pačiam kontinuumui priklausančias emocijas, vadinasi, turi bendrą reikšmės dalį ir todėl gali būti laikomi vieno semantinio lauko nariais. Tekste keičiant vieną emocijos pavadinimą kitu, prarandama dalis informacijos arba ji yra iškraipoma, plg.:

**Jis sielvartauja pavėlavęs į pamoką.*

Netekusi sūnaus kaimynė nenustoja sielvartauti.

**Netekusi sūnaus kaimynė nusiminė.*

Jis nusiminė pavėlavęs į pamoką.

Žinoma, pirmieji porų sakiniai suprantami, vis dėlto emocinės būsenos priežastis ir apibūdinimas neatitinka vienas kito.

Antra vertus, negalime sakyti, kad kiekviena emocija (jų variantų kiekis praktiškai nesuskaičiuojamas) turi savo etiketę – ją pavadinantį žodį. Kalba nėra veidrodinis emocijų atspindys. Emocijų pasaulis ir jas įvardijančios kalbos priemonės gali nesutapti. Žmonės tuo pačiu žodžiu pavadina skirtingus išgyvenimus, todėl, apie ką iš tikrųjų kalbama, paaiškėja tik iš konteksto. Ryšys tarp tipišκών emocinių būsenų ir jų atspindžio kalboje nėra griežtas, tačiau dėl kalbos elementų (emocijų pavadinimų) orientacijos į prototipines situacijas komunikantai supranta vienas kitą.

ŠALTINIŲ SUTRUMPINIMAI

- BBM – Boruta K. *Baltaragio malūnas*, Vilnius: Vaga, 1971.
 B R_I – Biliūnas J. *Raštai 1*, Vilnius: Vaga, 1980.
 DŽ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
 KID_I – *Karinės istorinės dainos 1*, Vilnius: Vaga, 1985.
 K NS – Kašauskas S. *Netiesos sakymas*, Vilnius: Mintis, 1988.
 LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius, 1941–2002.
 MČ LMM – Mačiukevičius J. *Laiškai mylimoms moterims*, Vilnius: Naujoji Rosma, 2000.
 M-P AŠ – Mykolaitis-Putinas V. *Altorių šešėly*, Kaunas: Šviesa, 1983.
 M VD – Malūkas E. *Vilko duona*, Vilnius: Magilė, 1999.
 Š K – Šeinius I. *Kuprelis*, Vilnius: Baltos lankos, 1996.
 ŠR JVUS – Šatrijos Ragana. *Jau vakaruose užgeso saulėlydžiai*, Kaunas: Šviesa, 1996.
 VD_{II} – *Vestuvinės dainos.2*, Vilnius: Vaga, 1988.

LITERATŪRA

- APRESJAN, J. 1995: Образ человека по данным языка: попытка системного описания. *Вопросы языкознания* 1995 (1), 37–67.
 APRESJAN, V., APRESJAN, J. 1993: Метафора в семантическом представлении эмоций. *Вопросы языкознания* 1993 (3), 27–35.
 AUGIS, R., KOČIŪNAS, R., red., 1993: *Psichologijos žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
 BAMBERG, A. 1997 a: Emotion talk(s): The role of perspective in the construction of emotions. Niemeier, S., Dirven, R., eds., *The Language of Emotions: Conceptualization, Expression and Theoretical Foundation*, Amsterdam: John Benjamins, 209–225.
 BAMBERG, A. 1997 b: Language, concepts and emotions: the role of language in the constructions of emotions. *Language Sciences* 19 (4), 309–340.
 BELJAVSKAJA, E. G. 2000: О характере когнитивных оснований языковых категорий. *Когнитивные аспекты языковой категоризации*. Сборник научных трудов, Рязань: Рязанский государственный университет, 9–11.
 GUDAVIČIUS, A. 1994: *Leksinė semantika. Vienetai. Ryšiai. Struktūros*, Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas.
 GUDAVIČIUS, A. 2000: *Etnolingvistika*, Šiauliai: K. J. Vasiliausko įmonė.
 KORNILOV, O. A. 1999: *Языковые картины мира как производные национальных менталитетов*, Москва: Московский государственный университет.
 LYBERIS, A. 2002: *Sinonimų žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
 POPOVA, Z. D., STERNIN, I. A. 1999: Понятие „концепт“ в лингвистических исследованиях, Воронеж: Воронежский государственный университет.
 VOL'F, E. M. 1989: Эмоциональные состояния и их представление в языке. Арутюнова, Н. Д., ред., *Логический анализ языка: Проблемы интенциональных и прагматических контекстов*, Москва: Наука, 55–75.
 WIERZBIŃSKA [ВЕЖБИЦКАЯ], A. 1999: *Семантические универсалии и описание языков*, Москва: Языки русской культуры.

Silvija Papaurėlytė
 Šiaulių universitetas
 P. Višinskio g. 38, 5400 Šiauliai, Lietuva
 silvinap@delfi.lt

Gauta 2003 04 07